

**XORIJIY DAVLATLAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASIDA IJTIMOY TARMOQLARDAGI SHAXSIY
NOMULKIY HUQUQLARNI HIMOYA QILISHNING KOLLIZION MUAMMOLARINI HAL ETISH
USULLARI**

Dexkonova Dildora Otajon quzi

Toshkent Davlat Yuridik Universiti Magistratura Bosqichi Talabasi

Email: dildora180495@mail.ru, 998990101616

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish va bundan kelib chiqadigan kollizion muammolar, kollizion muammolarni hal qilishda qonunchilikdagi bo'shliqlar va ularni bartaraf qilish yo'llari, bu boradagi xalqaro mamlakatlar tajribasi misolida, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va uning normalari xorijiy mamlakatlarning fuqarolik qonunchiligi asosidagi tahlili, ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy-nomulkiy huquqlarni himoya qilishning kollizion muammolarini hal qilishni takomilashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: shaxsiy nomulkiy huquqlar himoyasi, kollizion muammolar, qonunchilikdagi bo'shliqlar, xalqaro tajriba, milliy tajriba, taklif va tavsiyalar.

Аннотация

В данной статье рассматривается защита личных неимущественных прав в социальных сетях и вытекающие из этого коллизионные проблемы, пробелы в законодательстве в решении коллизионных проблем и пути их устранения, анализ законодательства Республики Узбекистан и его норм гражданского права на примере опыта зарубежных стран в этом отношении, предложения и рекомендации по совершенствованию решения коллизионных проблем, защиты личных и неимущественных прав в социальных сетях.

Ключевые слова: защита личных неимущественных прав, коллизионные проблемы, правовые пробелы, международный опыт, отечественный опыт, предложения и рекомендации.

Abstract

This article discusses the protection of personal non-property rights in social networks and the conflict problems arising from this, gaps in the legislation in solving conflict problems and ways to eliminate them, analysis of the legislation of the Republic of Uzbekistan and its civil law norms on the example of the experience of foreign countries in this regard, suggestions and recommendations for improving the solution of conflict problems, protection of personal and non-property rights in social networks.

Key words: protection of personal non-property rights, conflict problems, legal gaps, international experience, domestic experience, suggestions and recommendations.

Bugungi bir-biriga bog'langan dunyoda ijtimoiy media va onlayn platformalarning yuksalishi odamlarning muloqot qilish, ma'lumot almashish va turli faoliyat bilan shug'ullanish usullarini o'zgartirdi. Biroq, ushbu raqamli makonlarning afzalliklari bilan bir qatorda, shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish bilan bog'liq yangi kollizion muammolar paydo bo'ldi. Ushbu mavzuda xorijiy

davlatlar va O'zbekiston ijtimoiy sohalarda shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish bilan bog'liq murakkab masalalarni hal etish yo'llarini o'rganadi.

Shaxsiy hayotning daxlsizligi, obro'si va so'z erkinligi kabi shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish shaxslar farovonligini ta'minlash va sog'lom onlayn muhitni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Xorijiy davlatlar va O'zbekiston ijtimoiy media platformalari va raqamli o'zaro munosabatlarning nozik tomonlarini o'rganishda ushbu huquqlarni himoya qilish muhimligini tan oladi. Xorijiy mamlakatlarda amalga oshirilayotgan turli strategiya va yondashuvlarni o'rganish orqali muammolarni samarali hal etish bo'yicha qimmatli fikrlarga ega bo'lish mumkin. Ushbu yondashuvlar shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishga qaratilgan huquqiy asoslarni, tartibga solish choralari, ta'lim tashabbuslarini va texnologik yutuqlarni o'z ichiga oladi. Xorijdagi muvaffaqiyatli amaliyotlarni o'rganish orqali O'zbekiston doimiy rivojlanib borayotgan raqamli landshaftda o'z fuqarolari huquqlarini himoya qilishni ta'minlash bo'yicha tegishli strategiyalarni moslashtirishi va amalga oshirishi mumkin.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish bilan bog'liq ziddiyatli muammolarni rivojlangan xorijiy davlatlar va O'zbekistonda turli usullar bilan hal qilish mumkin. Bu yerda odatda qo'llaniladigan ba'zi usullar mavjud:

Qonunchilik va tartibga solish. Rivojlangan xorijiy davlatlar ham, O'zbekiston ham ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy nomulkiy huquqlarga, xususan, tegishli qonun va me'yoriy hujjatlarni qabul qilishi mumkin. Ushbu qonunlar ijtimoiy media platformalari, foydalanuvchilari va tegishli manfaatdor tomonlarning huquq va majburiyatlarini belgilab berishi mumkin. Shuningdek, ular huquqbuzarliklar to'g'risida xabar berish va ularni hal qilish mexanizmlarini o'rnatishi, qoidabuzarlik uchun jazo qo'llashi va huquqbuzarliklarni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatishi mumkin.

Maxfiylik to'g'risidagi qonunlarni mustahkamlash. Ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish uchun maxfiylik qonunlari va qoidalarini takomillashtirish zarur. Hukumatlar ijtimoiy media platformalari tomonidan shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va ulardan foydalanishga qaratilgan qonunlarni qabul qilishi yoki yangilashi mumkin. Aniq rozilik talablari, ma'lumotlarni himoya qilish standartlari va unutilish huquqi shaxsiy daxlsizlikni himoya qilishning muhim elementlari hisoblanadi.

Hamkorlikdagi harakatlar. Hukumat idoralari, ijtimoiy media platformalari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va boshqa manfaatdor tomonlar ziddiyatli muammolarni hal qilishda hamkorlik qilishi mumkin. Ushbu hamkorlik shaxsiy nomulkiy huquqlar haqida xabardorlikni oshirish bo'yicha qo'shma tashabbuslarni ishlab chiqishni, ijtimoiy tarmoqlardan mas'uliyatli foydalanish bo'yicha ta'lim kampaniyalarini o'tkazishni va muloqot va maslahat kanallarini yaratishni o'z ichiga olishi mumkin.

Foydalanuvchilarni o'qitish va vakolatlarini oshirish. Ijtimoiy media foydalanuvchilarini ularning huquqlari, maxfiylik sozlamalari va hisobot berish mexanizmlari haqida o'rgatish mojaro muammolarini hal qilishda juda muhimdir. Hukumatlar, ijtimoiy media platformalari va fuqarolik jamiyati tashkilotlari foydalanuvchilarga shaxsiy nomulkiy huquqlarini himoya qilish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni samarali hal qilish imkoniyatini berish uchun xabardorlik kampaniyalarini o'tkazishi va ta'lim resurslarini taqdim etishi mumkin.

Transchegaraviy hamkorlik. Mamlakatlar o'rtasida hamkorlik va ma'lumot almashish chegaralar bo'yab tarqaladigan mojaro muammolarini hal qilishda foydali bo'lishi mumkin. Huquqiy asoslar, huquqni qo'llash bo'yicha sa'y-harakatlar va ilg'or tajriba almashish bo'yicha hamkorlik ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishga va nizolarga izchil va samarali javob berishni ta'minlashga yordam beradi.

Ijtimoiy tarmoqning o'zini o'zi boshqarishi. Ijtimoiy media platformalari ziddiyatli muammolarni hal qilish uchun o'z-o'zini tartibga solish choralarini amalga oshirishi mumkin. Ular hurmatli xulq-atvorni targ'ib qiluvchi hamjamiyat yo'riqnomalarini, zararli yoki huquqbuzar kontentni filtrlash uchun kontentni moderatsiya qilish siyosatini va qoidabuzarliklarni zudlik bilan bartaraf etish uchun ishonchli hisobot tizimlarini ishlab chiqishi va amalga oshirishi mumkin. Masalan, video hamda kino filmlarga bo'lgan mualliflik huquqi youtube hamda telegram ijtimoiy tarmoqlarida o'ziga xos filtrlash orqali himoya qilinadi.

Yuridik yordam va yordam. Shaxsiy nomulkiy huquqlar bilan bog'liq nizolarga duch kelgan shaxslarga qulay yuridik yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash juda muhimdir. Hukumatlar yuridik xizmatlar ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmagan shaxslarga yo'l-yo'riq va vakillik taklif qilish uchun mavjud yuridik yordam tashkilotlari tarkibida yuridik yordam dasturlari, ishonch telefonlari yoki maxsus bo'limlarni tashkil etishi mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Buyuk Britaniyaning O'zbekistondagi elchixonasi bilan hamkorlikda "Birlamchi bepul huquqiy maslahat" loyihasi doirasida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 6 sentyabrdagi 741-son "Aholiga huquqiy axborotni yetkazish va yuridik yordam ko'rsatish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan "Madad" – muassasa shaklidagi nodavlat notijorat tashkiloti tashkil etilib, aholiga beminnat xizmat ko'rsatib kelmoqda¹.

Ijtimoiy media va onlayn platformalarning rivojlanayotgan tabiatini hisobga olgan holda, ushbu usullarni har bir mamlakatning o'ziga xos huquqiy va madaniy kontekslariga moslashtirish muhimdir. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishda yuzaga kelayotgan muammolarni samarali hal qilish uchun manfaatdor tomonlar o'rtasida doimiy hamkorlik, jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalari va qonunchilik asoslarini muntazam yangilash zarur.

Xorijiy davlatlar va O'zbekistonda ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishning kollizion muammolarini tushunish uchun ushbu shaxsiy nomulkiy huquqlarning bir qismi hisoblangan intellektual mulk huquqi doirasida ko'rib chiqamiz. Ushbu huquqlarni himoya qilish muammolarini tushunish uchun Buyuk Britaniya, AQSh, Frantsiya va Xitoyda xorijiy tartibga solish tajribasini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Buyuk Britaniyada intellektual mulk mualliflik huquqi va patent huquqi, dizayn va savdo belgilarining huquqiy rejimi va ko'plab turdosh huquqlarni o'z ichiga olgan umumiy kontseptual kategoriya sifatida qaraladi. Buyuk Britaniya va shunga o'xshash Anglo-sakson huquqiy tizimiga ega mamlakatlarda (umumiy huquq mamlakatlariga) huquq manbalari tizimida sud pretsedentiga alohida o'rin egallaydi. Shu munosabat bilan ushbu mamlakatlarda intellektual mulkni tartibga solish va himoya qilishda qonun va pretsedentning rolini aniqlash juda muhimdir.

¹ <https://advice.uz/oz/page/about>

Buyuk Britaniya huquqidagi Internet mualliflik huquqi obyektlarini himoya qilishning klassik namunasi — 1988-yilda qabul qilingan “Mualliflik huquqi, dizayn va patent to‘g‘risida”gi Qonuni² hisoblandi. Unda kutubxonalar va arxivlar tomonidan asarlar alohida himoyalangan (38-43— moddalar), shuningdek, nashr etilgan asarlardan parchalar bo‘yicha ta‘lim muassasalari tomonidan bepul foydalanishning ba‘zi holatlari keltirilgan (32-modda). Elektron shaklda hujjatlarni nusxalash ulardan foydalanish uchun litsenziya doirasida ruxsat etiladi (56-modda). Har qanday nusxalar litsenziyaning buzilishi sifatida qabul qilinadi, zaxira nusxalari bundan mustasno, agar asl nusxasi buzilgan bo‘lsa, asl litsenziya bilan qoplanadi. Mualliflik huquqi bilan himoyalangan obyektlardan foydalanish, sotish, ishlab chiqarish uchun jazolar va shunga o‘xshash harakatlar - (198 — modda) har xil-jarimadan qamoqgacha (olti oydan bir yilgacha)³. Ichki qonunchilikdagi shunga o‘xshash yondashuv Internet orqali qonuniy obyektlarni uzatish va notijorat tarqatish bo‘yicha tortishuvlarning oldini olishga yordam beradi, chunki BMT Bosh Assambleyasining "Axborotga oid masalalar" rezolyutsiyasiga muvofiq axborot erkinligi har bir shaxs, tashkilot, davlatga nisbatan tan olinadi.

Internetda mualliflik huquqi obyektlaridan foydalanish bo‘yicha munosabatlarni tartibga solishda biroz boshqacha yondashuv AQShda qo‘llaniladi. AQShning 1976-yilda qabul qilingan “Mualliflik huquqi to‘g‘risida”gi federal qonun⁴i xalqaro nusxa ko‘chirish qoidalariga to‘liq muvofiq, reprografiya bilan bog‘liq adolatli foydalanish (fairuse) tamoyiliga asoslangan qoidalarni o‘z ichiga oladi. Ular ta‘lim (shu jumladan, o‘quv sinfida nusxalardan foydalanish uchun ko‘paytirish), kasbiy tayyorgarlik yoki ilmiy tadqiqotlar (107-moddasi), shuningdek, kutubxonalar va arxivlar tomonidan bepul fotokopisi (108-moddasi) kabi qoidalarini belgilab qo‘ygan. AQShda Internetda mualliflik huquqini himoya qilishni tartibga soluvchi ixtisoslashtirilgan me‘yoriy-huquqiy hujjat mavjud emasligiga qaramay, 1998-yilda Kongress Mualliflik huquqi va internet o‘rtasidagi munosabatlarning muhim qismlarini hal qilish uchun AQSh mualliflik huquqi qonuniga o‘zgartirishlar kiritgan “Raqamli Mingyillik mualliflik huquqi to‘g‘risida”gi qonun⁵ni (DMCA) qabul qildi. Ushbu qonun orqali 1976-yilda qabul qilingan “Mualliflik huquqi to‘g‘risida”gi federal qonun⁶idan farqli ravishda uchta asosiy yangilanishlarni o‘z ichiga oladi: Birinchidan, onlayn xizmat ko‘rsatuvchi provayderlarning foydalanuvchilari mualliflik huquqini buzgan taqdirda, muayyan vaziyatlarda himoyani o‘rnatish, shu jumladan, mualliflik huquqi egalari onlayn xizmat ko‘rsatuvchi provayderlarni huquqbuzarlik qiluvchi materiallar haqida xabardor qilish imkonini beruvchi ogohlantirish va olib tashlash tizimini yaratish imkoniyati yaratilgan.

Ikkinchidan, mualliflik huquqi egalari o‘z asarlariga ruxsatsiz kirishdan (masalan, parollarni buzish yoki shifrlashni chetlab o‘tish) qonuniy himoya bilan ta‘minlash orqali o‘z asarlariga raqamli formatlarda kengroq kirish huquqini beradi.

Uchinchidan, mualliflik huquqini boshqarish bo‘yicha noto‘g‘ri ma‘lumotlarni taqdim etishni (masalan, mualliflar va mualliflik huquqi egalari ismlari, asarlarning nomlari) yoki muayyan sharoitlarda ushbu turdagi ma‘lumotlarni olib tashlash yoki o‘zgartirishni noqonuniy deb hisoblash.

Shuningdek, 2020-yilda AQSh Kongressi “Kichik da‘volarni qo‘llash bo‘yicha mualliflik huquqiga alternativ(CASE)” qonunini qabul qildi hamda u orqali AQSh Mualliflik huquqi idorasida Mualliflik huquqi da‘volari kengashini (CCB) tashkil etildi. CCB ixtiyoriy, federal sudga muqobil forum bo‘lib,

² Copyright, Designs and Patents Act 1988. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.

³ Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: дис.... канд. юрид. наук. М., 2002. С. 139.

⁴ Copyright Law of the United States. <https://www.copyright.gov/title17/>.

⁵ [Digital Millennium Copyright Act](https://www.copyright.gov/dmca/). <https://www.copyright.gov/dmca/>.

⁶ Copyright Law of the United States. <https://www.copyright.gov/title17/>.

mualliflik huquqi bilan himoyalangan materiallarning barcha turdagi yaratuvchilari va foydalanuvchilari uchun mo'ljallangan.

Amerika yondashuvi va ingliz tili o'rtasidagi muhim farq shundaki, AQShda mualliflik huquqini buzganlik uchun javobgarlikni cheklash aniqroq belgilangan. Masalan, "Raqamli Mingyillik mualliflik huquqi to'g'risida"gi qonunning 202-moddasiga asosan internetda joylashgan barcha mualliflik huquqi obyektlari himoya qilinishi kerak deb belgilangan. Biroq, har qanday shaxs buzilish haqida bilmaslik tufayli ularni buzganlik uchun javobgarlikdan ozod qilinadi. Qoidabuzarlik to'g'risida xabar berish usuli xat, telegramma yoki elektron pochta orqali xabar bo'lishi mumkin. Va agar ogohlantirish oluvchi mualliflik huquqi obyektini oqilona vaqt ichida olib tashlamasa, unga nisbatan huquqbuzarlik uchun javobgarlik normalari qo'llanilishi mumkin va uni tarmoqdan olib tashlash uchun provayder jalb qilinadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ushbu holatlar aniq belgilanmagan. Masalan, O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunining 61, 62-moddalari, O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 29-avgustdagi 397-II-son "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi Qonunining (yangi tahriri) 5, 39-moddalari, O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 29-avgustdagi 395-II-son "Seleksiya yutuqlari to'g'risida"gi Qonunining (yangi tahriri) 45-moddasilarida qanday holatlarda intellektual huquqlari buzilgan deb hisoblashi belgilangan, ammo qaysi holatlarda ijtimoiy tarmoqlarda ushbu huquqlarni buzilishi va himoya qilinishi haqida normalar keltirilmagan. Shuningdek, "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunining 61, 62-moddalari umumiy asoslar (mualliflarning shaxsiy nomlikiy huquqlarini buzish)⁷da mualliflik huquqi buzish hisoblanishi keltirib o'tilgan. Yuqorida keltirilgan AQSh qonunchiligi⁸ o'xshab alohida internetda mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilishga alohida e'tibor berilmagan.

AQShda mualliflik huquqi obyektini aniqlashga kelsak, unga faqat mualliflik huquqi bilan himoyalangan noyob asarlar kiradi. AQShda "transformativeness" tushunchasi mavjud bo'lib, u internetda mualliflik huquqi bilan himoyalangan obyektlardan litsenziyasiz foydalanishda qo'llaniladi. Xavfsizlik faqat asl asarga beriladi. AQSh Oliy sudining qarori bilan yaratilgan pretsedent⁹ga muvofiq asl nusxaga mos kelmaydigan to'plamlar yoki asarlarga nisbatan mualliflik huquqining buzilishi tan olinmasligi aniqlandi. Ushbu qaror AQShda mualliflik huquqi obyektini aniqlashga nuqta qo'ydi. Shunday qilib, faqat asl asar mualliflik huquqi bilan himoyalanganligi tan olindi. Ularga bo'lgan huquqlarning buzilishi uchun 1998 yilda qabul qilingan "Mingyillik mualliflik huquqini himoya qilish to'g'risida"gi qonunning qoidalari qo'llaniladi, bu internetda mualliflik huquqining buzilishi uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi.

AQSh huquqi tarmoqdagi mualliflik huquqini himoya qilishning murosali variantini nazarda tutadi, unga ko'ra himoya nusxa ko'chirish, uzatish, almashish va ma'lumot olish huquqlarini buzmasdan amalga oshiriladi. Qonun munozarali vaziyatlarni yaratmasdan ularni hal qilishga intiladigan munosabatlarni tartibga soluvchi vazifasini bajaradi. Agar ingliz qonunchiligi mualliflik huquqi bilan himoyalangan obyektlarning internetda uzatilishini buzilish deb hisoblamasa, u holda Amerika, himoya qilishdan bosh tortmasdan, obyektini konkretlashtirishga harakat qiladi va tarqalish faktini aniqlagan

⁷ O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunining 62-moddasi 1-qismi 1-bandi.

⁸ Crimes and Criminal Procedure, U.S. Code. 2318 section. <https://www.copyright.gov/title17/92appn.html>

⁹ "Feist Publications V. Rural Telephone Service 499 AQSh. 340 (1991).

taqdirda, unga beixtiyor hissa qo'shgan odamga yordam berib, buzilishni bartaraf etishga harakat qiladi.

Mualliflik huquqini himoya qilish sohasidagi Fransiya qonunchiligi muallifning shaxsiy nomulkiy huquqlarining afzalligi tan olingan "droit d'auteur" klassik sxemasiga amal qiladi. 2006-yilda mualliflik huquqi bo'yicha "Loisur le droit d'auteur et les droits voisins dans la societe de l'information" — "Axborot jamiyatida mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuni¹⁰ Evropa direktivasi bo'lgan mualliflik huquqi Direktivasi¹¹ga muvofiq qabul qilingan. Fransuz mualliflik huquqi faqat muallifning intellektual mehnati bilan yaratilgan obyektini himoya qiladi (ushbu Qonunning 112-1-moddalari). Tarmoqqa joylashtirilgan mualliflik huquqi bilan himoyalangan obyektlar boshqa asarlar bilan bir qatorda himoyalangan. Internetda mualliflik huquqining buzilishi bo'yicha fransuz sud amaliyoti 1997 yilda, R. Kuanoning "12 268 she'r" asarini noqonuniy ravishda Internetga joylashtirish to'g'risida qaror qabul qilinganidan boshlanadi. Sud R. Kuanoning o'g'li ushbu she'rlarga eksklyuziv va axloqiy huquqqa ega deb qaror qildi va shu bilan ularni Internetda nashr etishni taqiqladi¹². Qaror pretsedentga aylandi, chunki fransuz qonunlarida ijtimoiy tarmoqdagi ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri taqiqlaydigan moddalar mavjud emas.

Fransiyada mualliflik huquqini buzganlik uchun jinoiy javobgarlik ko'zda tutilgan (ushbu Qonunning 335-2, 335-4-moddalari). Bunday qoidabuzarlik 300 ming evrodan jarima va uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi; uyushgan guruh tomonidan jinoyat sodir etganlik uchun 500 ming evrogacha jarima va besh yilgacha qamoq jazosi qo'llaniladi. Ushbu jazolar bizda belgilangan jinoiy jazodan ancha kuchliroq.¹³ Shuningdek, Fransuz qonunchiligining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, mamlakatda fransuz va xorijiy davlatlarning mualliflik huquqining buzilishi o'rtasida farq yo'q. Agar mualliflik huquqi buzilishi Fransiyada sodir bo'lgan bo'lsa, muallif va javobgarining fuqaroligi muhim emas, ya'ni Fransiya qonunchiligiga binoan javobgarlikka tortiladi. Jahon tarmog'idagi mualliflik huquqini himoya qilish umumiy qoida bo'yicha mualliflik huquqini himoya qilish uchun qarama-qarshi aloqalarga ega. Shu sababli, rivojlanish tendensiyalari AQSh va Buyuk Britaniya qonunlarida mavjud bo'lgan tartibga solish normalarini joriy etish o'rniga, javobgarlikni kuchaytirishga olib keladi. Bu mamlakatlar uchun "droit d'auteur" konsepsiyasiga xosdir, ammo bu tartibga solishga emas, balki fuqarolarning kirish va foydalanish huquqlari va erkinliklarining buzilishiga olib keladi.

Shularga qaramasdan, Fransuz mualliflik huquqi tendensiyalari Xitoy xalq Respublikasi fuqarolariga qaraganda chet ellik mualliflarga ko'proq huquqlar berish bilan ajralib turadigan Xitoy mualliflik huquqini qo'llab-quvvatlaydi. Xitoy qonunchiligida mualliflik huquqi obyektlari uchun majburiy ro'yxatdan o'tish ko'zda tutilgan. Xitoyning "Mualliflik huquqi to'g'risida"gi qonuni – Copyright Law of The People's Republic of China (XXR mualliflik huquqi to'g'risidagi qonun) 1990-yilda qabul qilingan. Qonunning amal qilish doirasi og'zaki va yozma ijod asarlari, audio va video mahsulotlar, san'at asarlari, dasturiy ta'minot va boshqalarga nisbatan qo'llaniladi.

Asarni mualliflik huquqi bilan himoya qilish asar yaratilgan paytdan boshlanadi, ro'yxatdan o'tish esa sud himoyasi holatida himoya boshlanish vaqtini tasdiqlash uchun xizmat qiladi. Xitoyda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish modeli ishlab chiqilgan bo'lib, u ma'muriy va huquqiy himoyani parallel

¹⁰ Loi n° 2006-961 du 1 août 2006 relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information.

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000266350>.

¹¹ Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>.

¹² Luce Libera, 12 268 Millions de pommes et quelques... De l'immoralitu desdroitsmoraux, Multitude, samizdat n 5, May 2001.

¹³ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 149-moddasi.

ravishda amalga oshirish bilan tavsiflanadi. Xitoy Xalq Respublikasining "Telekommunikatsiyalar to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, Xitoy aloqa provayderlari 60 kun ichida o'z saytlarining barcha materiallarini va ularning tashriflari to'g'risidagi ma'lumotlarni saqlashlari, shuningdek politsiya talabiga binoan ushbu ma'lumotlarni taqdim etishlari shart. Tarmoqni kontentni filtrlash bo'yicha davlat siyosati jamiyat va fuqarolarga zararli va noqonuniy kontentdan himoya qilish xizmatlarini taqdim etishdan iborat. Kontentni filtrlash - pornografiya, giyohvandlikka qarshi ma'lumotlar, viruslar va spamni yo'q qilishni ta'minlaydigan texnologiya hisoblandi. Mutaxassislarining fikriga ko'ra, mualliflik huquqini himoya qilishga bunday yondashuv qabul qilinishi mumkin emas, chunki bu provayderlar tomonidan tarmoq segmentlarini blokirovka qilishga olib keladi va shu bilan foydalanuvchilarning nafaqat soxta mualliflik huquqi ob'ektlariga, balki qolgan ma'lumotlarga ham kirishini bloklaydi¹⁴.

Mualliflik huquqi bo'yicha BMT shartnomasining 8-moddasi¹⁵ asosan provayderlarning faoliyati shunchaki tarmoqqa kirish va ishlashga imkon beradigan yoki amalga oshiradigan jismoniy vositalarni taqdim etishdir, Internet-provayderlarning harakatlarini hamma e'tiboriga etkazish deb tushunish mumkin emas, aks holda bu Internet-provayderlarga ular orqali o'tadigan barcha ma'lumotlarni tekshirish majburiyatini yuklaydi. Shuning uchun provayderlarga javobgarlikni yuklash noto'g'ri chora bo'lib, ularni mualliflik huquqini buzganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortilishidan qo'rqib, tarmoqning butun segmentlarini yopishga majbur qiladi. Shunga qaramay, nafaqat huquqbuzar, balki xizmat ko'rsatuvchi kompaniya ham Xitoyda internetdagi qonunbuzarliklar uchun javobgardir. Va ma'muriy himoya shundan iboratki, agar materiallar, shu jumladan mualliflik huquqini buzuvchilar aniqlansa, ularga kirishni yopish yoki tarmoqdan olib tashlash uchun provayder yuqori organlarning qaroriga bo'ysunishi shart. Shunday qilib, chet ellik tarmoq foydalanuvchilari huquqlarining xitoyliklarga nisbatan ustunligi printsipi amalga oshirilmoqda, ularning ma'lum ob'ektlarga kirishi yopilishi mumkin. O'zbekistonda esa bunday amaliyotlar deyarli uchramaydi.

Ko'pgina xorijiy mamlakatlar Bern konvensiyasi va BMT shartnomalari¹⁶ga muvofiq qabul qilingan mualliflik huquqi to'g'risidagi qonun hujjatlarining o'xshash modellariga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, xavfsizlik ob'ektlari nuqtai nazaridan eng rivojlangan - bu mualliflik huquqi to'g'risidagi bir nechta qonunlarga ega bo'lgan AQSh qonunchiligi hisoblandi, "Raqamli mingyillik mualliflik huquqi to'g'risidagi" qonun 1998 yilda internetda mualliflik huquqini himoya qilish to'g'risidagi birinchi qonun hisoblandi.

Qonunchilikning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, huquqiy normalar tomonidan amalga oshiriladigan tartibga solish AQSh, Buyuk Britaniya va Fransiyada eng samarali va samarali tarzda amalga oshiriladi, chunki bu normalar butun jamiyatdan kelib chiqadi va uning asosiy munosabatlarini tartibga soladi. Bu shuni anglatadiki, davlat obyektiv huquq buzilgan taqdirda qonuniy majburlash imkoniyatiga ega. Majburlash mexanizmi buzilgan huquqni tiklash uchun ishlatiladi, himoya va tarbiyaviy funksiyalarga ega. Xitoy Xalq Respublikasida tarmoqdagi mualliflik huquqi taqiqlangan, bu, bir tomondan, mualliflik huquqi egalarini yanada samarali himoya qilishga imkon beradi, boshqa tomondan, Internetni Butunjahon Internet tarmog'ini tashkil etishning asosiy tamoyillaridan mahrum qiladi:

¹⁴ Feng P. Intellectual Property in China. 2nd ed. N. Y., 2003/ Гузеева О. С. Ответственность за распространение противозаконной информации в сети Интернет: практика зарубежного законодательства // Международное уголовное право и международная юстиция. 2008. № 2. С. 78.

¹⁵ WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996).<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202186/v2186.pdf>. Qo'shimcha ma'lumot, Ushbu xalqaro shartnoma O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilinmagan.

¹⁶ WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996).<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202186/v2186.pdf>.

markazsizlashtirish va axborot tarqatish erkinligi. Provayderlar tarmoqdagi ma'lumotlarning mazmuni uchun javobgar deb hisoblanganligi sababli, ular huquqlarning buzilishi ehtimolini oldini olish uchun tarmoqning butun segmentlarini yopishga majbur bo'lmoqdalar va shu bilan fuqarolarning ma'lumotlarga erkin kirish huquqini buzmoqdalar.

Xorijiy mamlakatlarda internetda mualliflik huquqi ob'ektlarini huquqiy tartibga solish va himoya qilish tajribasidan kelib chiqadiki, O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish uchun quyidagi fikrlarga e'tibor qaratish lozim:

Birinchi, AQSh huquqi internetda mualliflik huquqini himoya qilishning murosasiz variantini nazarda tutadi: himoya har qanday ma'lumotni nusxalash, uzatish, almashish va olish huquqlarini buzmasdan amalga oshiriladi. Boshqa tomondan, qonun munosabatlarni tartibga soluvchi vazifasini bajaradi, nizoli vaziyatlarni yaratmasdan munosabatlarni tartibga solishga intiladi. Agar ingliz qonunchiligi mualliflik huquqi bilan himoyalangan ob'ektlarning Internet orqali uzatilishini buzilish deb hisoblamasa, unda amerikalik obyektning konkretlashtirishga harakat qiladi va tarqalish faktini aniqlagan taqdirda, foydalanuvchini tarqatish to'g'risida xabardor qilish va uni tugatish talabi bilan buzilishni bartaraf etishga harakat qiladi. Va faqat qonunga bo'ysunishdan bosh tortgan taqdirda, ushbu harakat huquqbuzarlik deb tan olinadi;

Ikkinchi, quyidagi ishlarni amalga oshirish orqali ijtimoiy tarmoqlarda mualliflik huquqining buzilishi masalalarida yurisdiksiyani aniqlash muammosini hal qilish mumkin:

- ✓ huquqiy munosabatlarning har bir keng tarqalgan turi uchun davlat yurisdiksiyasiga tayinlash mezonlarini aniqlash zarur bo'lgan tarmoqdan foydalangan holda faoliyat bo'yicha yurisdiksiya to'g'risida xalqaro bitim tuzish;
- ✓ moddiy qonunchilikni birlashtirish. Agar internetga o'xshash munosabatlar turli davlatlarda bir xil darajada himoya qilinsa, yurisdiksiyani tanlash muammo bo'lmaydi;
- ✓ turli vaziyatlarga nisbatan qo'llaniladigan huquqni belgilaydigan xalqaro bitim tuzish (mamlakatning serverni topish yoki sudlanuvchini topish huquqi).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 20-iyuldagi O'RQ-42-son "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni.
3. Жарова А. К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан: дис.... канд. юрид. наук. М., 2002.
4. Copyright, Designs and Patents Act 1988. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.
5. Copyright Law of the United States. <https://www.copyright.gov/title17/>.
6. Digital Millennium Copyright Act. <https://www.copyright.gov/dmca/>.
7. Crimes and Criminal Procedure, U.S. Code. 2318 section. <https://www.copyright.gov/title17/92appn.html>
8. "Feist Publications V. Rural Telephone Service 499 AQSh. 340 (1991).
9. Loi n° 2006-961 du 1 août 2006 relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000266350>.

10. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>.
11. Luce Libera, 12 268 Millions de poumes et quelques... De l'immoralitu desdroitsmoraux, Multitude, samizdat n 5, May 2001.
12. Feng P. Intellectual Property in China. 2nd ed. N. Y., 2003/ Гузеева О. С. Ответственность за распространение противозаконной информации в сети Интернет: практика зарубежного законодательства // Международное уголовное право и международная юстиция. 2008.
13. WIPO Copyright Treaty (WCT) (1996). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202186/v2186.pdf>.